

Hanna Kruk

Akademia Morska w Gdyni

WYKORZYSTANIE ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO CZYNNIKIEM ROZWOJU REGIONALNEGO

1. Wstęp

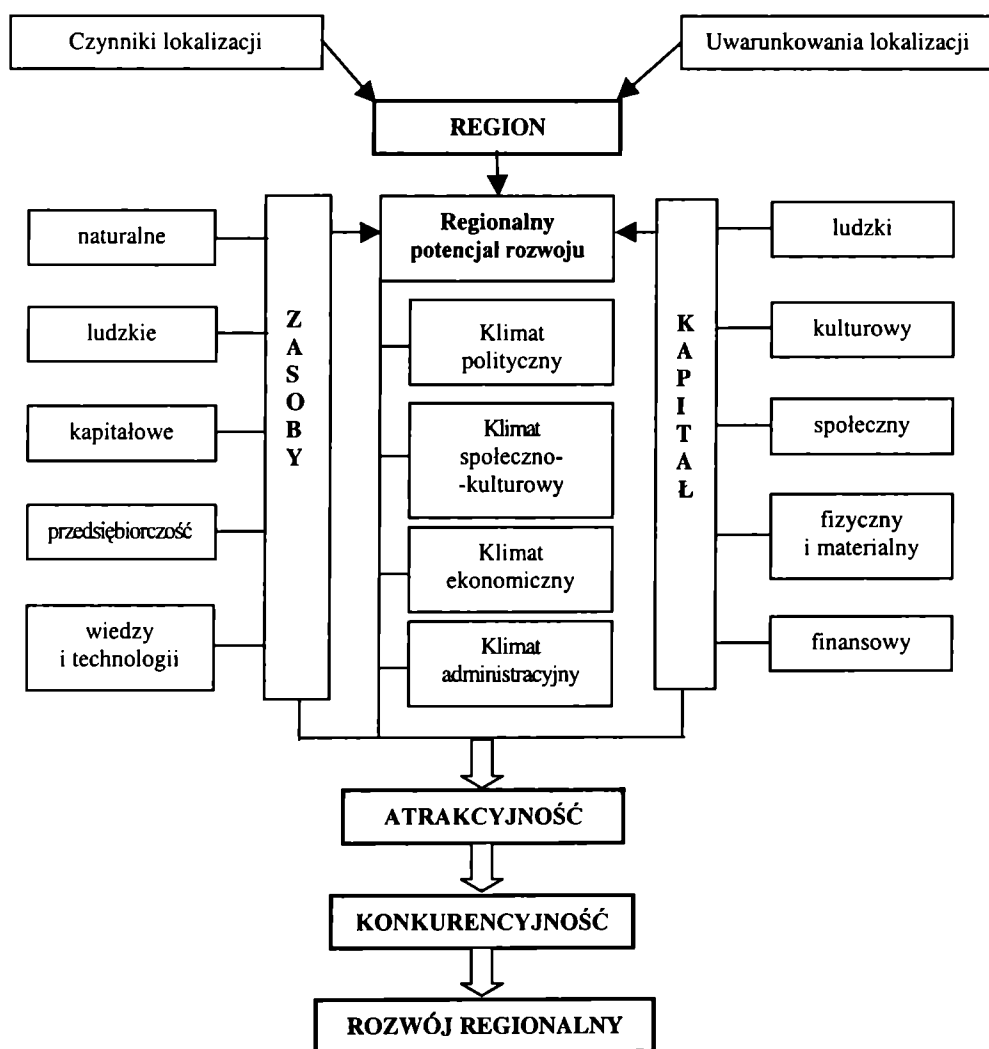
Rozwój gospodarczy regionu zależy od wielu czynników. Jednym z nich jest środowisko przyrodnicze. Racjonalne wykorzystanie środowiska przekłada się na atrakcyjność regionu, jego konkurencyjność, a w końcu – na jego rozwój. W artykule przedstawiono możliwości wykorzystania środowiska przyrodniczego w regionie Zalewu Wiślanego. Omawiany obszar cechują wysokie walory przyrodnicze. Możliwy jest więc rozwój gospodarczy tego regionu poprzez wszechstronne wykorzystanie zasobów środowiska.

2. Środowisko przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionalnego

Zagadnienia rozwoju regionalnego mogą być rozpatrywane w różnych ujęciach: w ujęciu makroekonomicznym, mikroekonomicznym oraz mezoekonomicznym [18, s. 45]. W artykule uwzględniony zostanie rozwój regionalny z punktu widzenia władz lokalnych, których działania (opracowywane plany zagospodarowania terenu, studia uwarunkowań, koncepcje rozwoju) powinny uwzględniać aspekty środowiskowe.

Samo pojęcie rozwoju regionalnego łączy się ściśle z teorią lokalizacji. Wśród czynników rozwoju regionalnego (tak jak i wśród czynników lokalizacji) można wymienić czynniki: ekonomiczne, społeczne i przyrodnicze. Za istotny czynnik lokalizacji/rozwoju lokalnego zostało uznane m.in. środowisko przyrodnicze: warunki klimatyczne, ukształtowanie terenu, zasoby wód, gleby, zasoby leśne, surowce mineralne, walory krajobrazowe, a także sam stan (jakość) środowiska [5, s. 165-166; 17, s. 56].

Z kwestią rozwoju regionalnego wiąże się również zagadnienie konkurencyjności regionu. Konkurencyjność ta może być definiowana jako wypadkowa: atutów regionu, atrakcyjności oferty usługowej, produktywności oraz siły eksportowej (wizytówki regionu, markowe produkty) [8, s. 63-64]. Rozwijając powyższą definicję, stwierdza się, że w grupie czynników determinujących konkurencyjność regionu znajdują się zasoby i stan środowiska przyrodniczego. Warunkują one w dużym stopniu prowadzoną działalność produkcyjną i usługową, mogą być atutem regionu, jego wizytówką.

Rys. 1. Atrakcyjność lokalizacyjna

Środowisko przyrodnicze jest istotnym czynnikiem rozwoju regionalnego pod warunkiem, że jest one w odpowiedni sposób użytkowane. W sposób odpowiedni – czyli pozwalający na rozwój gospodarczy regionu zgodnie z zasadami ekorozwoju. Koszty nieprzemysłanych działań mogą przewyższyć planowane zyski, a niektóre zmiany zachodzące w środowisku mogą mieć charakter nieodwracalny.

Możliwości wykorzystania potencjału przyrodniczego danego regionu zostaną omówione na przykładzie regionu Zalewu Wiślanego. W artykule za region Zalewu Wiślanego przyjęto sam akwen zalewu oraz sąsiadujące z nim mezoregiony (lub ich fragmenty) geograficzne: prawobrzeżną część Mierzei Wiślanej i Żuław Wiślanych, Wysoczyznę Elbląską, Równinę Warmińską oraz Wybrzeże Staropruskie (rys. 2). Ograniczono się również tylko do terenów znajdujących się w granicach Polski.

Źródło: [11, s. 12].

Zalew Wiślany jest dość płytkim i wąskim akwenem o wodach słonawych. Prowadzona jest tutaj gospodarka rybacka. Istnieją również torry wodne. Główny tor wodny wytyczono przez środek akwenu. Jego liczne odgałęzienia prowadzą do przystani i portów leżących nad zalewem. Z zalewem łączą się też śródlądowe drogi wodne: rzeka Elbląg, Nogat i Szarpawa, łączące zalew z Wisłą i Gdańskiem oraz z Ostródą i Iławą [9, s. 13-16; 11, s. 25-27; 15, s. 11-12].

Dla regionów sąsiadujących z Zalewem charakterystyczna jest różnorodność środowiska przyrodniczego. Mierzeja Wiślana to pasmo wydmy leżących pomiędzy Zatoką Gdańską a Żuławami oraz Zalewem Wiślanym. Nadmorskie położenie, walory klimatyczne i bioklimatyczne (wpływ morza, bory sosnowe) stanowią o jej turystycznej atrakcyjności. Żuławy Wiślane to dość płaski, w dużej części depresyjny obszar. Gleby żuławskie są bardzo żyzne, o wysokiej przydatności rolniczej. Jest to region o bogatej sieci wodnej. We wschodniej części Żuław znajduje się jezioro Drużno. W jego sąsiedztwie jest najniższy położony punkt w Polsce (–1,8 m n.p.m.). Przez Drużno prowadzi Kanał Elbląski z unikatowym systemem pięciu pochylni. Sąsiadująca z Żuławami Wysoczyzna Elbląska to wyizolowany „garb” terenowy o stromych zboczach, ale i łagodnych pagórkach w części centralnej. Ze zboczy Wysoczyzny spływają liczne ciekły wodne. Istnienie lasów bukowych na Wysoczyźnie decyduje o korzystnym zdrowotnie bioklimacie tego regionu. Równina Warmińska to obszar o urodzajnych glebach, ważny dla rolnictwa. Są tutaj liczne złoża torfowe. Na walory tego terenu wpływ mają również rzeki: Bauda, Wąska i Pasłęka, oraz ich dopływy. Wody Pasłęki na terenie gminy Płoskinia zostały sztucznie spiętrzone przez zaporę wodną Pierzchały. Powstały zbiornik ma znaczenie dla turystyki, rolnictwa i leśnictwa. Wybrzeże Staropruskie to wąska równina, charakterem przypominająca Żuławy. Można tutaj wyróżnić pas roślinności szuwarowej nad brzegiem zalewu, a dalej w głąb lądu – łąki, pastwiska i pola uprawne [10, s. 10-17, 24-28; 11, s. 27-343, 44-46; 12, s. 177-180, 186-190; 16, s. 20, 68].

4. Przyrodnicze walory regionu Zalewu Wiślanego

Polska część Zalewu Wiślanego uznana została za ostoję ptaków mającą rangę międzynarodową. Zalew Wiślany stanowi żerowisko, pierzowisko i miejsce odpoczynku dla wielu gatunków ptaków wodnych. W trakcie łagodnych zim tutaj zimuje część ptaków. Nad Zalewem Wiślanym i otaczającymi go terenami wiedzie jeden z głównych szlaków wędrówek ptaków europejskich: szlak skandynawsko-iberyjski [6, s. 120-123; 7, s. 69; 16, s. 16-17]. Równie wysokie walory przyrodnicze charakteryzują pozostałe omawiane obszary. Istnieją tutaj: dwa parki krajobrazowe (Mierzeja Wiślana i Wysoczyzna Elbląska), kilkanaście rezerwatów przyrody oraz obszary chronionego krajobrazu. Rezerwat przyrody Jezioro Drużno to „ostoją” ptactwa mającą rangę międzynarodową, to obszar chroniony zgodnie z konwencją ramsarską [3, s. 16-18; 10, s. 38-39; 11, s. 98; 15, s. 23].

Polska część Zalewu Wiślanego została włączona do obszarów sieci „Natura 2000” – utworzono tutaj OSO (obszar specjalnej ochrony ptaków) i zaproponowano utworzenie SOO (specjalnego obszaru ochrony siedlisk), obejmującego swym zasięgiem Zalew Wiślany wraz z Mierzeją Wiślaną. Do sieci „Natura 2000” zostało (lub zostanie) włączone Jezioro Drużno (do OSO i do SOO w tych samych granicach), a także Dolina Pasłęki (OSO), Rzeką Pasłęka (SOO – odmienne granice niż poprzedni obszar) oraz Ujście Wisły (OSO) [14, s. 23-24].

5. Możliwości wykorzystania walorów przyrodniczych regionu

Walory przyrodnicze omawianego regionu nie są w pełni wykorzystywane. Mimo że została nawiązana współpraca pomiędzy władzami lokalnymi reprezentującymi poszczególne gminy (powstał np. Komunalny Związek Gmin Nadzalewowych w Elblągu, Związek Gmin nad Kanałem Elbląskim), to jednak prowadzone działania są ciągle niewystarczające. Pojawiają się również kwestie problemowe dotyczące całego regionu.

Najbardziej oczywistym sposobem wykorzystania walorów przyrodniczych regionu jest turystyka. Dobrze rozwinięta baza turystyczna (noclegi, usługi, infrastruktura, obiekty turystyczne na szlakach wędrówek, w punktach widokowych itp.) istnieje w zasadzie tylko na Mierzei Wiślanej. Potencjał pozostałych regionów nie jest praktycznie wykorzystany. Warto tutaj wspomnieć, iż region Wysoczyzny Elbląskiej oraz okolice jeziora Drużno w XIX wieku były bardzo dobrze zagospodarowane turystycznie. Swoistą atrakcją stanowiła kolej nadzalewowa z Elbląga do Fromborka, istniało wiele miejsc odpoczynku, organizowano zabawy, wyszukiwano (i kreowano) romantyczne mity – wszystko po to, aby przyciągnąć turystów [2, s. 9-38, 118]. Wysoczyzna i Żuławy (rejon Drużna) czasy turystycznej świetności mają za sobą: obecnie istnieje tutaj kilka znakowanych szlaków turystycznych (pieszych i rowerowych), trzy ścieżki przyrodnicze i nieliczne obiekty turystyczne. Tereny Wysoczyzny świetnie nadają się do uprawiania narciarstwa biegowego, a na zalewie można uprawiać nie tylko żeglarstwo czy widsurfing, ale i w okresie zimowym – ślizganie na bojerach. Ten potencjał można ciągle wykorzystać. Problematiczne jest również wykorzystanie samego Zalewu Wiślanego. Problemy powstają częściowo po stronie rosyjskiej – utrudniana bywa żegluga transgraniczna (statki pasażerskie), ograniczona jest możliwość wykorzystania szlaku wodnego przez Cieśninę Pilawską. Nie są wykorzystywane na potrzeby żeglugi turystycznej (i odpowiednio urządzone) szlaki wodne od Wisły przez Szkarpawę i Nogat. Projekt przekopania Mierzei Wiślanej w celu otwarcia drogi wodnej do portu w Elblągu ma swoich zwolenników i przeciwników. Jednak w przypadku zwiększenia ruchu jednostek pływających po Zalewie, konieczne wydaje się ograniczenie gospodarki rybackiej (rozstawione sieci stanowić będą przeszkodę w żeglowaniu). Ponadto brakuje odpowiedniego zaplecza – przystani czy małych portów (lub konieczne są remonty), marin, tanich miejsc noclegowych, wypożyczalni sprzętu itp.

Ze względu na liczne ostoje ptactwa oraz przebiegający nad tym terenem szlak migracji ptaków można w regionie promować *birdwatching* – obserwacje ptaków. W 2003 r. powstała koncepcja ścieżek przyrodniczych wokół Zalewu Wiślanego (zob. [16]) z inicjatywy Komunalnego Związku Gmin Nadzalewowych. Jednak projektowane urządzenia i obiekty turystyczne nie doczekały się jeszcze realizacji.

Zasoby wód podziemnych z terenu Mierzei Wiślanej oraz Żuław Wiślanych również mogą zostać wykorzystane w celu zwiększenia atrakcyjności tych regionów. Na Mierzei stwierdzono obecność wód podziemnych zmineralizowanych, termalnych, które w latach siedemdziesiątych zostały uznane za lecznicze. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych istniał projekt utworzenia w Krynicy Morskiej uzdrowiska. Te plany nie zostały zrealizowane. Również koło Malborka jest ujęcie wód mineralnych, termalnych, nadających się do kąpieli leczniczych i butelkowania [1, tabl. 14, 15].

Rolnictwo jest dobrze rozwinięte. Na Żuławach prowadzona gospodarka rolna powinna być dostosowana do warunków przyrodniczych (nie wszystkie tereny nadają się do hodowli wymagających roślin uprawnych) [13, s. 110-112]. Poza typowymi uprawami można zastanowić się nad prowadzeniem upraw ziół leczniczych – odpowiednie do tego warunki panują na Wysoczyźnie Elbląskiej [4, s. 20]. W ostatnich latach pojawiły się także uprawy roślin energetycznych.

W całym regionie Zalewu Wiślanego brakuje produktu regionalnego, który mógłby przyciągać turystów albo – sprzedawany w całym kraju – wypromować region. Nie ma tradycyjnych potraw regionalnych, lub nie są one szeroko znane – prawdopodobnie wynika to z uwarunkowań historycznych. Nie są wykorzystywane zasoby kopalin (głównie są tutaj gliny, iły, kruszywa naturalne). Na terenie parków krajobrazowych ograniczone są możliwości pozyskiwania tych surowców, jednak na pozostałych terenach można prowadzić ich wydobywanie. Na mierzei występuje bursztyn, wyrzucany przez morze na brzeg. Jest on m.in. wykorzystywany do promocji regionu – co roku, latem, organizowane są zawody w zbieraniu bursztynu.

6. Podsumowanie

Omawiany region cechuje istnienie wysokich walorów przyrodniczych. Stawia on jednak przykład regionu, w którym samo istnienie cennych przyrodniczo obszarów i zasobów naturalnych nie przekłada się na wzrost konkurencyjności. Wynika to z faktu, iż zasoby te nie są wykorzystywane lub są wykorzystywane w ograniczonym stopniu. Władze lokalne powinny wspierać i promować głównie formy działalności związane z turystyką i rekreacją. Możliwy jest też rozwój mniej popularnych form działalności – świadczyć o tym może przykład zakładu pozyskującego i importującego trzcinę znad zalewu. Nie zawsze też władze lokalne posiadają odpowiednie środki na inwestycje – tutaj można przypomnieć, iż za roz-

kwit turystyki na Wysoczyźnie w XIX wieku w dużym stopniu odpowiedzialni byli sami mieszkańcy regionu. Władze lokalne i regionalne powinny jednak zainicjować pewne akcje oraz ułatwić prowadzenie działalności. W takim przypadku, racjonalne wykorzystanie środowiska przyrodniczego może przyczynić się do rozwoju gospodarczego regionu, bez szkody dla samego środowiska.

Literatura

- [1] *Atlas zasobów, walorów i zagrożeń środowiska przyrodniczego Polski*, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa 1994.
- [2] Barton D., *Przewodnik krajoznawczy „z myśką” po Wysoczyźnie Elbląskiej*, Wydawnictwo TEKST, Bydgoszcz 1997.
- [3] Bocheński J., Talaga A., Olech S., *Uwarunkowania zintegrowanego zarządzania obszarem przybrzeżnym Zalewu Wiślanego, Tom II Planu Zintegrowanego Zarządzania Obszarami Przybrzeżnymi*, maszynopis, Przedsiębiorstwo Powierniczo-Wykonawcze GLOB, Gdańsk 1999.
- [4] Buliński M., *Operat ochrony ekosystemów nieleśnych Parku Krajobrazowego Wysoczyzny Elbląskiej*, [w:] *Tom IV Planu ochrony Parku Krajobrazowego Wysoczyzny Elbląskiej*, red. F. Pankau, M. Przewoźniak, maszynopis, PROEKO, Gdańsk 1997.
- [5] Cybulski L., *Konkurencyjność regionów a segmentacja rynków pracy*, [w:] *Polityka budowy rynku konkurencyjnego. Strategie – modele – postęp technologiczny*, red. M. Klamut, AE, Wrocław 2000.
- [6] Goc M., Remisiewicz M., *Fauna parku i jej ochrona*, [w:] *Materiały do monografii przyrodniczej Regionu Gdańskiego. Tom VII: Park Krajobrazowy „Mierzeja Wiślana”*, red. E. Gerstmanowa, Wydawnictwo Gdańskie, Gdańsk 2001.
- [7] Gromadzki M., Dyrz A., Głowaciński Z., Wieloch M., *Ostoje ptaków w Polsce*, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk 1994.
- [8] Klasik A., *Strategie konkurencyjne polskich regionów*, [w:] *Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej*, red. R. Domański, Biuletyn, Zeszyt 204, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 2003.
- [9] Kopacz Z. (kier. projektu), *Opracowanie koncepcji niezbędnych torów wodnych na Zalewie Wiślanym dostosowanych do planowanego rozwoju portu Elbląg oraz pozostałych portów Zalewu Wiślanego*, maszynopis, Akademia Marynarki Wojennej, Instytut Nawigacji i Hydrografii Morskiej, Gdynia 1995.
- [10] Kotliński A., *Krajobrazy obszarów przyrodniczo-cennych województwa elbląskiego*, Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa 1994.
- [11] Kotliński A. (red.), *Powiat elbląski. Przyroda i historia*, Wydawnictwo TEKST, Bydgoszcz 2000.
- [12] Krzymowska-Kostrowicka A., *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- [13] Nowicki J., Liziński T., *Przyrodnicze i techniczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa w regionie Żuław Wiślanych*, „Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie”, tom 4, zeszyt 2, Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach, Falenty 2004.
- [14] *Sieć Natura 2000. 10 pytań – 10 odpowiedzi*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2004.
- [15] Talaga A., *Ocena stanu wyjściowego – uwarunkowania, problemy rozwoju, analiza SWOT – obszaru gmin nadzalewowych*, [w:] *Strategia rozwoju Obszaru Gmin Nadzalewowych do 2015*

roku. *Część II: Ekspertyzy i opracowania źródłowe (wybór)*, maszynopis, Komunalny Związek Gmin Nadzalewowych w Elblągu, Elbląg 2000.

- [16] Talaga A., Kruk H., Celej J., Oliwiecki M., *Spotkania z przyrodą. Informator edukacyjno-przyrodniczy*, Wydawnictwo QUO VADIS, Elbląg 2003.
- [17] Trzcńska B., *Regionalne uwarunkowania lokalizacji i funkcjonowania firm przetwórstwa owo-cowo-warzywnego*, [w:] *Regionalne uwarunkowania lokalizacji przedsiębiorstw w Polsce*, red. I. Fierla, Monografie i Opracowania nr 480, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001.
- [18] Waldziński D., *Polityka regionalna w Polsce w okresie przemian kulturowo-cywilizacyjnych. Zarys problemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2005.

NATURAL ENVIRONMENT USE AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT

Summary

Natural environment is one of the regional development's factors. Environment can determine on region's attractiveness and competitiveness. In the article a possibility of environment use was presented on the ground of the Vistula Lagoon's region. Described region has significant environmental value, but its potential is not used.